

Gagauziában jártam

2007 őszén *Gagauziában* jártam. Akinek csak mesélem, vagy irigykedik, vagy visszakérdez: ilyen nincs is, ugye viccelek? Dehogyan viccelek: a Moldovai Köztársaság egyik kisebbsége által lakott autonóm területét nevezik így. Az érdeklődés és tájékozatlanság pedig könnyen érthető: az emberek zöme Moldovába sem igen utazik, nemhogy Gagauziába.

Moldova viszonylag kicsiny és aránylag sűrűn lakott ország, melyet nyugatról Románia, a többi oldalról pedig Ukrajna határol. Ezen az egyharmad Magyarországnyi területen mintegy 4,4 millió ember él. Igaz, csaknem millióan külföldön dolgoznak, elsősorban újlatin nyelvterületen (főleg Olaszországban), illetve 42 százalékuk Oroszországban. A lakosság háromnegyedének anyanyelve a hivatalosan moldovainak nevezett nyelv, amely lényegében a románnal azonos. Jelentős nagyságú az ukrán, a gagauz, a bolgár és az orosz kisebbség, noha ez utóbbi nagyjából a Dnyeszteren túli, elszakadni kívánó, a gyakorlatban szinte független területen él. (Oroszul viszont nem csupán a történelmi kisebbség, hanem az emberek 99 százaléka beszél folyékonyan, magas szinten.)

A kisebbségek magas arányának magyarázatát Moldova történetében lelhetjük. A Moldovai Köztársaság területe nagyjából azonos a történelmi Besszarábiával. Az Ázsia és Dél-Európa között fekvő,

a népek átjáró házaként szolgáló, a tenger felé enyhén lejtő, szinte sík országnak történelme során mindaz kijutott, ami hazánkban – sőt, még több is. A XIII. századi tatár hódítás után kialakult független moldvai fejedelemséget a XVI. században a török birodalom igázta le. A fejedelemségnek a Prut és a Dnyeszter folyók között fekvő keleti felét – tehát a mostani Moldovát – az 1806–1812-es orosz-török háborút követően Oroszország szerezte meg, míg nyugati része továbbra is török uralom alatt maradt, majd 1878-ban a függetlenné vált Románia része lett. 1918-ban Románia megszerezte a keleti területeket is, a Szovjetunió azonban soha nem ismerte el törvényesnek ezt a lépést, és a Dnyeszter keleti partján 1924-ben létrehozta a Moldovai Autonóm Köztársaságot. Amikor Romániának 1940-ben, majd a II. világháborút követően is vissza kellett adnia Besszarábiát a Szovjetunióknak, ebből és a Dnyeszteren túli területekből, azokat egyesítve jött létre a Moldovai Szovjet Szocialista Köztársaság. A határok gyakori változásához az is hozzátartozott, hogy Sztálin három déli megyét – a tengeri kijáratot – az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz csatolt. A Moldova és Románia közötti határvonalat a II. világháborút lezáró 1947. évi párizsi békeszerződés szentesítette. Az orosz kisebbség jelenlétét tehát a – megszakítással – két évszázados közös történelem, az orosz nyelv erőteljes szerepét viszont a Szovjetunió részeként megélt évtizedek magyarázzák.

Amikor a Szovjetunió felbomlásával az ország 1991. augusztus 27-én elnyerte függetlenségét, felerősödött a Romániához csatlakozni szándékozók hangja. Ez megriasztotta a gagauzokat és persze a hagyományosan orosz többségű, orosz kötődésű Dnyeszteren túli népességet is. Európa legzöldebb fővárosának neve Kisinyovról Chisinau-ra változott, és a cirill betűs ábécéről áttértek a latinra, amelynek

Chisinau katedrálisa és parkja

alapját a román helyesírás képezte. Lázongások, harcok törtek ki, amelyek eredményeképpen Gagauzia 1994-ben területi autonómiát nyert, a szeparatista Dnyeszteren túli terület helyzete azonban mindmáig rendezetlen.

Moldova Európa talán legszegényebb országa. Ipara a Dnyeszteren túli területre szorult; energia szempontjából teljesen kiszolgáltatottja a szomszédjainak. Noha pompás feketeföldje, kitűnő mezőgazdasági adottságai vannak, termékeire nincs felvevőpiac, még kitűnő, erős borait is fillérekért kínálják a hasonló színvonalú nyugati borokkal szemben. Mivel külkereskedelmének több mint felét Oroszországgal folytatja, a kétoldalú viszony alakulása erősen befolyásolja az ország gazdasági helyzetét. 2005–2006-ban a moldovai mezőgazdasági termékekre és borra kivetett orosz behozatali tilalom, valamint 2006-ban az orosz gázzállítás ideiglenes leállítása igencsak beárnyékolta a kapcsolatokat. Idén nyáron ráadásul hónapokig nem esett az eső, a 47 fokot is elérő melegben az aszály szinte mindent elpusztított. Az országot külföldön dolgozó fiai „tartják el”.

A moldovai nyelv az ország egész területén hivatalos nyelvnek számít, emellett azonban bizonyos térségekben más nyelvek is elnyerték ezt a státuszt. Gagauziában a moldovai mellett a gagauz és az orosz, míg a Dnyeszteren túli területen az orosz és az ukrán is hivatalos nyelv. A lakosság 90%-a görögkeleti vallású. Ezen belül csak 10%-ot tesz ki a bukaresti pátriárka alá tartozó egyházközségek száma, mivel a túlnyomó többség az orosz ortodox egyházhoz tartozik. A gagauz népcsoport a türk (török) népek közé tartozó oguzoktól származik. Őseik a XIII. században a besenyőkkel és a kunokkal együtt telepedtek le Dobrudzsában, ahol az iszlámról áttértek a görögkeleti vallásra. Mai területükre 1812 és 1846 között az oroszok telepítették át őket.

Egy ötnapos időszakot leszámítva – amikor 1906 telén egy parasztfelkelés során kikiáltották a Komrati Autonóm Köztársaságot – a gagauzok a cári orosz birodalom, Románia, a Szovjetunió, illetve Moldova állami keretei között éltek. 1988-ban a helyi értelmiség körében kibontakozott a „Gagauz Nép” elnevezésű mozgalom, amelynek első nagygyűlésén megfogalmazták a gagauz autonóm terület kialakítására vonatkozó követelést. 1990-ben ki is kiáltották az autonóm köztársaságot. Ezt azonban a moldovai kormány alkotmányellenesnek nyilvánította. Dél-Moldova soknemzetiségű lakossága aggodalommal figyelte a román hivatalos nyelvvé emelését, és az 1991 márciusában lezajlott népszavazáson csaknem egyhangúlag a Szovjetunióban maradás mellett voksoltak. Az események azután felgyorsultak: 1991. augusztus 19-én Gagauzia ismét kinyilvánította függetlenségét. Amikor azonban alig néhány nappal később, augusztus 27-én a moldovai parlamentben Moldova függetlenné válásáról kellett szavazni, a 12 gagauz képviselő közül hatan támogatták a Szovjetunióból történő kiválást, a másik hat pedig nem vett részt a szavazásban.

A feszültség ekkortól enyhült, a kisebbségekre irányuló figyelem erősödött. 1994 februárjában – az új moldovai alkotmány elfogadásával – biztosították a gagauzok jogát a külső önrendelkezésre. Ez azt jelenti, hogy ha az ország státusza megváltozik – azaz például egyesül Romániával – a gagauzoknak jogukban áll népszavazáson dönteni saját sorsukról, tehát arról, hogy részei kívánnak-e maradni az új államnak vagy sem. (Hasonló megállapodást kötött a Dnyeszteren túli területről a moldovai és az orosz elnök.) Ugyanabban az évben, december 23-án (ma ez a nap Gagauzia nemzeti ünnepe), a moldovai parlament elfogadta a Gagauzia sajátos jogállásáról szóló törvényt. Ennek értelmében Gagauzia három hivatalos nyelvvel rendelkező autonóm terület, amely három várost és huszonhárom községet foglal magába. Automatikusan Gagauzia részévé váltak mindazon települések, amelyek a gagauz lakosság aránya elérte az 50%-ot, továbbá a 40-50%-os mezőbe eső települések közül azok, amelyek a Gagauzia határait rögzítő népszavazáson kinyilvánították, hogy ide kívánnak tartozni. A már említett külső önrendelkezési jog mellett a gagauz nemzetgyűlés komoly jogalkotási hatásköröket kapott az oktatás, a kultúra, a helyi fejlesztések, költségvetési és adózási kérdések, a társadalombiztosítás és a területi közigazgatás kérdéseiben. A nemzetgyűlésnek jogában áll részt venni Moldova bel- és külpolitikájának alakításában, továbbá jogosult az alkotmánybírósághoz fordulni, amennyiben a központilag elfogadott jogszabályok ütköznenek a gagauz rendelkezésekkel. Az autonóm területnek saját rendőrsége is van. A Moldovai Köztársaság kormányában is részt vevő *baskánt* (a kormányzót) négyéves időszakra a lakosság közvetlenül választja meg. Moldovai állampolgársága és legalább 35 éves életkora mellett természetesen az is követelmény, hogy beszélje a gagauz nyelvet.

Gagauzia területe három és fél Budapestnek felel meg (1832 km²), lakosainak száma valamivel több mint 155 ezer, fővárosa Komrat. A lakosság 82%-a gagauz, de az iskolákban lényegében kizárólag orosz nyelvű oktatás folyik, a gagauz nyelvet csak nyelvórákon tanítják, noha a nyelv használata a családokban eléggé erős. A gyerekek elvileg négy nyelven kellene beszéljenek, hiszen az orosz és a gagauz mellett meg kellene tanulniuk a moldovai (román) államnyelvet, és természetesen valamelyik nyugati nyelvet is. A legnagyobb hiányosságok a moldovai nyelv ismeretében mutatkoznak. A komrati állami egyetemen ugyan van gagauz nyelvi tanszék, de más formában gagauz nyelvű felsőoktatás nem létezik. Törökország anyagilag támogatta egy művelődési központ és egy könyvtár létrehozását.

A gagauz nyelv latin ábécét használ, a török helyesíráson alapuló karakterekkel. Főleg élőszóban használják, a szaknyelvi szókinccs mindenképpen fejlesztésre szorul. Érdekes, hogy a magyar nyelv néhány török jövevényszava máig hasonlóságot mutat gagauz megfelelőivel: booday – búza, bua – bika, keci – kecske, aslan – oroszlán, alma – alma.

A Moldovai Köztársaságot 1995 nyarán 36. tagállamként azzal a feltétellel vették fel az Európa Tanácsba, hogy kötelező csatlakoznia bizonyos egyezményekhez, köztük a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájához. Moldova 2002. július 11-én alá is írta a Nyelvi Kartát, a parlamenti ratifikálás azonban azóta is várat magára. Az Európa Tanács minden rendelkezésére álló eszközzel segíteni kívánja a ratifikációt. Ennek részeként került sor 2007 őszén arra a szemináriumsorozatra, amelynek Chisinau mellett az egyes kisebbségek legfőbb települései adtak otthont. Az Európa Tanács felkérésére az én feladatom az volt, hogy Komratban két előadásban ismertessem a Kartában rejlő lehetőségeket, esélyeket és a ratifikáció esetleges „bukatóit”, valamint az állam és a civil társadalom szerepét az egyezmény végrehajtásában.

A komrati szeminárium célja ugyanakkor nem csupán az volt, hogy a – főleg nem-kormányzati szervezetektől, oktatási intézményektől és a helyi közigazgatásból érkezett – résztvevők megismerkedjenek ezzel a különleges szerkezetű egyezményrel, hanem az is, hogy kísérletet tegyenek annak meghatározására, mely nyelvek kerüljenek a Karta II., illetve III. részének védelme alá, s kiválasszák a III. részben felsorolt kötelezettségek közül a számukra megfelelő vállalásokat.

A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartájának értékei közül elsősorban a különböző államok sajátos helyzetéhez és képességeihez való rugalmasságot kell kiemelnünk. A Karta első része pontos meghatározással szolgál arra, hogy mi tekintendő regionális vagy kisebbségi nyelvnek, így nem lehet vita arról, mely nyelvekre vonatkozzék a dokumentum. A Kartához csatlakozó államok a területükön létező és a definíciónak megfelelő összes nyelvre nézve kötelesek a Karta II. részében foglalt célokat elfogadni és az abban felsorolt elvek tiszteletben tartásával cselekedni. A III. rész viszont sokkal konkrétabb: az itt felsorolt nagy területeken (oktatásügy, igazságszolgáltatás, közigazgatási nyelvhasználat, média, kultúra stb.) szabadon választhatnak, hogy a felkínált 70 intézkedés közül mely nyelvek vonatkozásában mely vállalásokat kívánják teljesíteni. Egyes intézkedéseken belül még erősebb vagy gyengébb védelmet biztosító további választási lehetőségek is nyílnak. A III. résznél mindössze annak a feltételnek kell eleget tenni, hogy minden idesorolt nyelv esetében legalább 35 paragrafus vagy alpont végrehajtását kell vállalni.

A komrati szemináriumon a nyelvek II., illetve III. rész alá történő besorolása nem is volt annyira egyszerű feladat, mint az ember hitte volna. Sokan felvetették, adható-e egyáltalán védelem olyan kisebbségi nyelveknek (ukrán, gagauz) amelyek bizonyos régiókban az ország hivatalos nyelveinek minősülnek. A finnországi (svéd) vagy svájci (olasz, rétoromán) példák ismertetése után a megnyugvó kedélyeket az orosz nyelv kérdése kavarta fel. Ez a nyelv, mint említettük, nem csupán egy, hagyományosan Moldova

A kormányzóság székhelye Komratban

területén élő kisebbségi népcsoport nyelve, hanem egyrészt jogállása szerint az ország egyes területein hivatalos nyelv, másfelől pedig a moldovai nyelvtörvény szerint – egy, külön erre a helyzetre kialakított jogi kategóriába esik – „az etnikumok közötti kommunikáció nyelve”. Elterjedtsége, használata messze meghaladja még a hivatalos államnyelvét is. „Az orosz a második bőrünk. A családban is vagy gagauzul, vagy oroszul beszélünk, moldovai nyelven végképp nem” – mondta a szünetben folytatott beszélgetés során Diana Nicoglo, a komrati egyetem oktatója. A helyzetet tovább bonyolítja a moldovai központi állami szervek ellenőrzése alól gyakorlatilag teljesen kicsúszott Dnyeszteren túli terület problémája. Ennek ellenére nem kérdés, hogy az orosz nyelv a Karta védelme alá kerül, és a ratifikációt követően semmiképpen sem juthat hátrányosabb helyzetbe, mint amelyet jelenlegi jogállása biztosít számára.

Az előkészületek jelenlegi szakaszában tehát egyértelműnek látszik, hogy a gagauz, bolgár, ukrán és orosz nyelv kerülhet a III. rész védelme alá. A II. rész védelme pedig a Karta előírásainak megfelelően kiterjed az ország többi regionális vagy kisebbségi nyelvére: a romanira, örményre, lengyelre, jiddisre, görögre és németre is.

Ha a kedves olvasó idegeit még jobban próbára kívánám tenni, most részletesen leírnám azt a megmosolyogtató, de a résztvevők nyelvvédő buzgalma miatt egyúttal megható és szívmengető jelenetet, amit a III. rész vállalásaira javaslatot tevő három munkacsoport – a „válogatás” eredményéről szóló – beszámolója alatt tapasztaltam. Röviden csak annyit: mind a 70 pontnál alapos indoklást nyújtva, sorban leszögezték, miért fontos vállalni azt az adott kötelezettséget is. Nem maradt ki egyetlenegy pont sem, a több lehetőséget is felsoroló pontoknál pedig természetesen a legerősebb védelmet kérték a gagauz nyelv számára. A moldovai Etnikumközi Kapcsolatok Hivatalának igazgatója, Olga Goncsarova aszszony viszont a teljesíthetőségre és az ország anyagi lehetőségeinek véges voltára helyezte a hangsúlyt. A ratifikációs okirat végleges formába öntését 2008 végére, 2009 elejére ígérte.

Solymosi Judit